ધાર્મીક પુરૂષો—અંક ૧ લો.

પૂજ્યપાદ્ શ્રીશ્રીશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિ-જયાનંદસૂરિ ચરિત.

લખનાર.

મુની વલ્લભવિજયજી.

છપાવી પ્રકટ કરનાર.

શ્રાવક શ્રી અમરચંદ પી. પરમાર.

તથા

ભગુ ફતેહચંદ કારભારી.

અમદાવાદ—"વિજય પ્રવર્ત્તક" પ્રેસ.

સને ૧૮૯૬. સંવત ૧૯૫૨.

૬૨૧૭

પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્વિજયાનંદ સૂરિ.

(પંડિત આત્મારામજી.)

જૈન ધર્મના આ મહા આચાર્ય, અને મહાત્મા પુરૂષનો જન્મ સંવત ૧૮૯૩ ના વર્ષમાં પંજાબમાં આવેલા **લેહરા** નામે ગામમાં થયો હતો. તેમનું સાંસારિક મૂળ નામ **આત્મારામ** તથા **દિત્તા** હતું. અને સંસારથી વિરક્ત થયા પછી પણ તેમનુ નામ **આત્મારામ** રાખવામાં આવ્યું હતું. એજ નામે અદ્યાપિ સુધી લોકો તેમને ઓળખે છે. વળી **મુનિશ્રી આનંદવિજય** નામ પણ તેમને પ્રાપ્ત થયેલું છે. અને સંવત ૧૯૪૩ માં ગુજરાત, મારવાડ અને પંજાબ વગેરેના સંભાવિત શ્રાવકોએ મળીને પાલીતાણામાં તેમનું **શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરિ** " એ નામ સ્થાપન કર્યું છે.

પંડિત આત્મારામજીના પિતાનું નામ ગણેશચંદજી અને માતાનું નામ **રૂપદેવી** હતું. તેઓ જ્ઞાતે કપુર બ્રહ્મક્ષત્રિય હતા. આ ગણેશચંદજીના પિતાનું નામ **દીવાનચંદજી** અને માતાનુ નામ **મહાદેવી**

હતું. પંજાબમાં સિંધુ દેશમાં પિંડદાદરખાન નામે ગામ છે. તેની પૂર્વ બાજુએ સુમારે બે મૈલ છેટે કલશ નામે ગામ છે. ત્યાં પૂર્વ કાળમાં કલશ જાતિના સરદારોનો દિવાન **બિબારામ** નામે કાશ્યપ ગોત્રી, ચઉધરા કપુર બ્રહ્મક્ષત્રિય હતો. તેનો પુત્ર **રોચિરામ** નામે થયો. તેના દિવાનચંદજી વડિલ પુત્ર થાય.

ગણેશચંદજીના માતા પિતા તેમને ન્હાના મૂકીને ગુજરી જવાથી તેઓ પોતાના વડિલ ભાઇ લખ્ખુમલ્લ તથા બ્હેન હુકમદેવી સાથે પોતાના કાકા શ્યામલાલને ઘેર રહેતા હતા. પરંતુ તેમની કાકીનો સ્વભાવ કઠિણ હોવાથી તેઓ રામનગરની પાસે ફાલીયા નામે ગામમાં છાનામાના જતા રહ્યા. ત્યાં તેમને થાણેદારી (પોલીસ ઓફીસર) ની પદવી મળી.

તેઓ શૂરવીર હોવાથી ઘણા સીપાઇઓની સાથે બાઇબદુ વગેરે નગરોની લડાઇમાં સામેલ રહેતા હતા. કેટલાક વખત પછી મહારાજા રણજીતસિંહજીના રાજ્યમાં હરિકાપત્તન ઉપર એક હજાર ઘોડેસ્વારોને જવાનો હુકમ થયો. તેની સાથે ગણેશચંદજીની પણ બદલી થઇ. હરિકાપત્તનમાં તેઓ ઘણી મુદત સુધી રહ્યા. ત્યાંના નંદલાલ બ્રાહ્મણ અને કેટલાક ઓસ-

વાળની સાથે ઘણી પ્રીતિ થઇ હતી. તેથી જ્યારે રસાલાની બદલી થઇ, ત્યારે તેઓ નોકરી છોડી દેઇને ત્યાંજ રહ્યા. એ નંદલાલ બ્રાહ્મણ ઘણો શૂરવીર અને ધાડપાડુ હતો. તેની સંગતથી ગણેશચંદજી પણ ધાડાં પાડવા લાગ્યા. અને કેટલાક લૂટારૂ ઘોડેસ્વારોની સાથે મળી જઇને લૂટો ચલાવવા લાગ્યા. એજ અરસામાં લેહરા ગામમાં તેમની સ્ત્રી રૂપદેવીએ એક પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો હતો. તેજ આ મહાત્મા પુરૂષ પંડિત **આત્મારામજી** છે. લેહરા ગામ **અતરસિંઘ** નામે સોઢી (શીખ લોકોના ગુરૂ) ના તાબામાં હતું. તેની સાથે ગણેશચંદજીને સારી પ્રીતિ હતી. એ શોઢીએ મિત્રના આ ન્હાના બાળક (આત્મારામજી) ના શરીરમાં કોઇ લક્ષણ જોઇને કહ્યું કે;—"આ બાળક ઘણું કરીને રાજા થશે. અગર તેમ નહિ તો સાધુ અવશ્ય થશે." એમ કહીને તેણે ગણેશચંદજીને કહ્યું કે, આ બાળક આખરે તમારી પાસે તો રહેવાનો નથીજ, તો તે મને આપી દો. પરંતુ એ માગણી તેમણે સ્વિકારી નહિ. પછી એવું બન્યું કે, એક પ્રસંગે ગણેશચંદજી ફરતા ફરતા પોતાના પુત્રને લેઇને નંદપુર ખોવાલ કે જ્યાં અતરસિંઘ સોઢીનું ઘર હતું

ત્યાં ગયા. અતરસિંગે તેમને પોતાને ઘેર એક સિપા-
ઇ તરીકેની નોકરી આપી. એક વખતે ગણેશચંદજી-
એ અતરસિંઘના બીડમાં બ્રાહ્મણોની ગાયોને દયાની
ખાતર ચરવા દીધી. એ બ્હાને અતરસિંઘે પૂર્વની વાત
યાદ લાવીને ગણેશચંદજીના પગમાં એકદમ બેડીઓ
પહેરાવી દીધી. અને કહ્યું કે, જ્યારે તમારો પુત્ર
મારે સ્વાધીન કરશો ત્યારે છોડીશ. પરંતુ ગણેશચં-
દજી ઘણા બળવાન હતા, તેથી લાગ જોઇને બેડીઓ
તોડી નાખી પોતાના કબિલા સાથે છાનામાના ના-
સી ગયા, અને રૂડીવાળા ગામમાં જઇને રહ્યા. ત્યાં
તેમને એક બીજા પુત્રની પ્રાપ્તી થઇ. જે હાલ ગુ-
રમુખસિંગને નામે હયાત છે. ત્યાં ચારેક વર્ષ રહી
પાછા તેઓ લેહેરા ગામમાં ગયા. ત્યાં કેટલીક મુદત
સુધી ખેતીવાડી કર્યા પછી પાછા પોતાના પૂર્વના ધા-
ડવી મિત્રોની સંગે મળીને ધાડ પાડવા લાગ્યા. પરંતુ
અંતે તેમના એ પાપી કામનું ફળ તેમને મળ્યું. તે
એ કે તેઓ પકડાયા અને ૧૦ વર્ષની કેદ મળી.
આગ્રાના કિલ્લામાં જ્યારે ઇંગ્રેજની સાથે લડાઇ થઇ,
ત્યારે અરસ પરસની લડાઇમાં ગણેશચંદજીને ગોળી
લાગવાથી તેઓ સ્વધામે ગયા હતા.

જ્યારે ગણેશચંદજીને કેદ કરીને આગ્રાના કિલ્લા-
માં લેઇ જવામાં આવ્યા, ત્યારે તેમણે પોતાના
આ વડિલ પુત્ર આત્મારામજીને જીરાવાળા **જોધામ-
લ્લ** ઓસવાળને સોંપી ગયા હતા. અને કહ્યું હતું
કે, આ છોકરાને સાંસારિક વિદ્યા શીખવજો. જેથી
તે મારા જેવી દશા ન પામતાં પોતાની આજીવિકા
વ્યાપારાદિથી ચલાવે અને સુખી રહે. ખરે, જોધા-
મલ્લે આત્મારામને પોતાના પુત્રવત્ ગણી તેમને સાં-
સારિક વિદ્યા (આંક–નામુ આદિ) શીખવી પાવ-
રધા કર્યા. એ વેળાએ આખા પંજાબ દેશમાં પ્રાયઃ
સર્વ લોક ઢુંઢકપંથ માનતા હતા. અને ઢુંઢક સાધુ-
ઓનું નિષ્કંટક એક છત્ર મનોરાજ ચાલી રહ્યું હતું.
આત્મારામજી પણ જોધામલ્લની સાથે ઢુંઢક સાધુઓ
પાસે જવા લાગ્યા. તથા એ મત માનવા લાગ્યા, અને
સામાયિકાદિ પણ કરવા લાગ્યા. સંવત ૧૯૦૯ માં
ગંગારામ અને જીવણમલ્લજી નામે બે ઢુંઢક સાધુઓ-
એ જીરા ગામમાં આવીને ચોમાસુ કર્યું. તેમણે
આત્મારામજીને સંસાર અસારતાનો ઉપદેશ કર્યો. તે-
ની અસર તેમના મન ઉપર સચોટ થઇ ગઇ, અને
તેમણે સંસારથી વિરક્ત થવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ

વાતની ખબર તેમની માતા રૂપદેવી કે જે લેહરા ગામમાં રહેતાં હતાં, તેમને થવાથી તેમણે પુત્ર પાસે આવીને ઘણું રૂદન કરી સાધુ થવાની ના પાડી. પરંતુ આત્મારામજી તો એકના બે નજ થયા. અને માતાને શાન્ત પાડી કહ્યું કે;—"માજી! આપ મને ખુશીથી રજા આપો, કે જેથી મારી ફકીરી બરોબર પાર ઉતરે." તેના ઉત્તરમાં શાણી માતાએ ગદ્ ગદ્ કંઠે કહ્યું કે;—"પુત્ર! તમારા ધર્મપિતા જોધામલ્લની એ વિષે આજ્ઞા લ્યો. અને તેઓ જેમ કહે તેમ કરો." પછી આત્મારામજીએ પોતાના પાળકપિતા સમાન જોધામલ્લની આજ્ઞા માગતાં તેમણે કહ્યું કે;—"તું મારો ધર્મપુત્ર છે. મેં તને બાળપણથી પાળ્યો છે, તથા ભણાવ્યો છે. માટે હું મારી પુંજીનો ત્રીજો હિસ્સો તારા નામથી સરકારમાં લખાવી આપુ છું. અને તારો વિવાહ પણ હું પોતે કરાવી આપીશ. માટે તારે સંસારથી વિરક્ત થવાની કાંઇ જરૂર નથી." એ પ્રમાણે કહીને તેમણે પ્રથમ તો ના પાડી. પણ આત્મારામજીની વૃત્તિ અને ઘણો આગ્રહ જોઇને આખરે તેમણે આજ્ઞા આપી. પછી સંવત ૧૯૧૦ ના માગસરશુદ ૫ ના દિવસે માલેર-

કોટલામાં મોટા મહોત્સવ સહિત આત્મારામજીએ **જીવણરામ** ગુરૂના હાથે ઢુંઢક મતની દિક્ષા લીધી. એ વેળાએ તેમને દિત્તા તથા દેવીદાસ નામથી બોલાવવામાં આવતા હતા. તે સાંસારિક નામ બદલીને "**આત્મારામજી**" નામ ધારણ કર્યું.

આત્મારામજીની બુદ્ધિ ઘણીજ તીવ્ર અને નિર્મળ હતી. તેમના ગુરૂ બહુ ભણેલા નહોતા. તેથી તેમણે કાશીરામ નામે એક ઢુંઢક શ્રાવકની પાસે ઉત્તરાધ્યયનમાં કેટલાક પાઠ શિખી લીધા. અને દિક્ષા લીધા પછી પંદર દિવસમાં તેઓ વ્યાખ્યાન કરવા લાગ્યા. પછી તેઓ ગુરૂની સાથે ત્યાંથી નીકળીને **સરસારાણીયા** ગામમાં ગયા, અને સંવત ૧૯૧૧ નું ચોમાસુ ત્યાંજ કર્યું. ત્યાં માલેરકોટલાનો રહીશ ખરાયતીમલ્લ અગ્રવાલ વાણિયો દિક્ષા લેઇને આત્મારામજીનો ગુરૂભાઇ થયો. તે હાલ કાઠિઆવાડ પ્રાંતમાં વિચરે છે. જેનું નામ સંવેગીપણાની દિક્ષામાં **ખાંતિવિજય** ધારણ કર્યું છે. આત્મારામજીએ રાણીયામાં રહીને વૃદ્ધ પોસાલીય તપગચ્છના રૂપઋષિજી પાસે **ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર** વાંચ્યું. ત્યાંથી તેઓ યમુના નદીવાસ રૂડમલ્લ સાધુની પાસે શાસ્ત્ર ભણવા ગયા,

અને તેમની પાસેથી એક ઉવવાઇ શાસ્ત્ર શિખ્યા. ત્યાંથી દિલ્લી થઇને **સરગથલ** ગામ ગયા. ત્યાં સંવત ૧૯૧૨ નું ચોમાસુ કર્યું. ત્યાંથી ગુરૂ જીવણરામજી અને ગુરૂબંધુ ખરાયતીમલ્લની સાથે તેઓ **જયપુર**માં ગયા. ત્યાં અમીચંદ—શ્રુતકેવળી નામે ઢુંઢક પાસેથી આત્મારામજીએ **આચારાંગ સૂત્ર** ભણવાનું શરૂ કર્યું. ત્યાંના ઢુંઢક લોકોએ આત્મારામજીને કહ્યું કે, તમે વ્યાકરણ ભણશો નહિ, અને ભણશો તો તમારી બુદ્ધિ બગડી જશે. આવી અધમ શિક્ષા આપનારા એવા તો મૂર્ખ શિરોમણિ મળ્યા કે જેમણે વિદ્યા કલ્પવૃક્ષનો અંકુર કાપી નાખ્યો. વિદ્યા હાંસલ કરણરૂપ અમૃત મેઘ વર્ષણ સમાન જે અવસ્થા હતી, તેમાં અંગારાની વર્ષા થઇ! કારણ કે એ વેળાએ આત્મારામજી દરરોજ ૩૦૦ શ્લોક કંઠાગ્ર કરી શકે, તેવી તેમનામાં શક્તિ હતી. પરંતુ એ ઉત્તમ યોગ ઉપર કહ્યા મુજબ મૂર્ખ માણસોની સંગતથી નિષ્ફળ ગયો.

આત્મારામજી જયપુરથી અજમેરમાં ગયા. ત્યાં લક્ષ્મણજી, દેવકરણજી, અને જીતમલ્લજી વગેરે ઢુંઢક સાધુઓ પાસે કેટલાંક શાસ્ત્ર ભણ્યા. ત્યાંથી પાછા ફરી અમીચંદ પાસે ભણવા સારૂ સંવત ૧૯૧૩ નું

ચોમાસુ જયપુરમાં રહીને કર્યું. ત્યાર પછી તેઓ નાગોર શેહેરમાં ગયા. ત્યાં હંસરાજ નામે શ્રાવક પાસેથી **અનુયોગદ્વાર** શાસ્ત્ર ભણ્યા. પછી ત્યાંથી **જોધપુર** જઇને **વૈદ્યનાથ** પટવા ઓસવાળ પાસેથી વિદ્યાપઠન કરી. એ વૈદ્યનાથ વ્યાકરણ ભણવું એ શ્રેષ્ટ માનતો, તથા ભાષ્યકાર અને ટીકાકારનાં કથનને બહુજ પ્રમાણિક અને સત્ય ગણતો હતો. તેણે આત્મારામજીને કહ્યું કે, તમે વ્યાકરણાદિ ભણીને પછી શાસ્ત્રોની ભાષ્ય ટીકા વગેરે ભણો તો તમારી બુદ્ધિ સફળ થાય. પરંતુ કેટલાક ઢુંઢક શ્રાવકોના ભમાવ્યાથી આત્મારામજીને વૈદ્યનાથના વચનામૃતની રૂચિ થઇ નહિ. પછી આત્મારામજી ત્યાંથી નીકળીને પાલી વગેરે શેહેરોમાં થઇ **નાગોર**માં ગયા. ત્યાં જીવણરામજીની સાથે સંવત ૧૯૧૪ નું ચોમાસુ કર્યું. ત્યાં ઢુંઢકોના શ્રીપૂજ્ય **કચોરીમલ્લ**ની પાસેથી તથા નંદરામ, ફકીરચંદ વગેરે સાધુઓની પાસેથી સૂયગડાંગ, પ્રશ્નવ્યાકરણ, પન્નવણાજી, અને જીવાભિગમ,વગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ તેમણે કર્યો. તે વખતે ફકીરચંદજીની પાસે હર્ષચંદ નામે એક શિષ્ય સિદ્ધહૈમકૌમુદી—ચંદ્રપ્રભા નામે જૈન વ્યાકરણ ભણતો હતો. તેથી ફકીરચંદજીએ તેમને

કહ્યું કે, તમારી બુદ્ધિ ઘણી સ્વચ્છ છે; માટે તમે મારી પાસેથી ચંદ્રપ્રભા ભણો. તમને તે જલદી આવડશે. પરંતુ આત્મારામજીને પૂર્વોક્ત કર્મ રોગથી આ વચનામૃત પણ રૂચ્યું નહિ.

ચોમાસુ વિત્યા બાદ આત્મારામજી નાગોરથી વિહાર કરી મેડતા, અજમેર, કિસનગઢ, અને સરવાડ, વગેરે મુખ્ય શેહેરોમાં થોડો થોડો વખત રહી ઉત્તરાધ્યયન, દશવૈકાલિક, સૂયગડાંગ, અનુયોગ દ્વાર, નંદી, ઢુંઢકોનુ કલ્પિત આવશ્યક, અને બૃહત્કલ્પ, વગેરે શાસ્ત્રો કંઠાગ્ર કર્યા. તેમણે સુમારે ૧૦ હજાર શ્લોક કંઠાગ્ર કર્યા હતા. સંવત ૧૯૧૫ નું ચોમાસુ તેમણે જયપુરમાં રહીને કર્યું. ત્યાર પછી તેઓ બક્ષીરામ નામે એક સાધુની સાથે માધોપુર અને રણથંભોર થઇ બુંદીકોટે ગયા. ત્યાં ઢુંઢક સાધુઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા મગનજી સ્વામીને મળવાની તેમને ઇચ્છા હતી. પણ તેઓ એ વખતે ભાનપુરમાં હતા. તેથી ત્યાં જઇને તેમને મળ્યા. પછી બંને જણ વંચ્ચે કેટલીક ચર્ચા વાર્ત્તા થઇ, તેથી અન્યોન્ય ઘણો આનંદ થયો. ભાનપુરથી આત્મારામજી સીતામ અને ઉજાવરા થઇને સલાનામાં ગુરૂને મળી રતલામ ગયા. ત્યાં

ઢુંઢુક મતનો જ્ઞાતા સૂર્યમલ્લ કોઠારી હતો, તે કહેતો કે, જૈન મતનાં ૧૧ શાસ્ત્ર સાચાં છે, અને બાકીનાં બધાં યતિઓએ કલ્પનાથી રચ્યાં છે. તેની સાથે આત્મારામજીએ ચર્ચા કરીને તેને નિરૂત્તર કર્યો. પછી ત્યાંથી નીકળીને ખાચરોદ, વંદાવર, વડનગર, ઇંદોર, અને ધારાનગરીમાં થઇને પાછા રતલામ આવી સંવત ૧૯૧૬ નું ચોમાસુ રતલામ કર્યું. મગન સ્વામીજીએ પણ ત્યાં આવીને ચોમાસુ કર્યું. આત્મારામજીને તેમની પાસેથી વિદ્યા ભણવાની જે ઉત્કંઠા હતી, તે અનાયાસે ઇશ્વર કૃપાથી પાર પડી. આત્મારામજીએ તેમની પાસેથી ઢુંઢક મતની જેટલી પુંજી હતી, અર્થાત્ ૩૨ શાસ્ત્ર ઢુંઢક મતવાળા માને છે; તે સર્વ ભણી લીધાં, અને કેટલાંક કંઠાગ્ર પણ કરી લીધાં. હવે આત્મારામજીના મનમાં એવી આશંકા થવા લાગી કે, મેં ઢુંઢક મતનાં સર્વ શાસ્ત્રો જોયાં તથા તે મતના સર્વ પંડિતોને હું મળ્યો, તે બધાઓનું કહેવું એક બીજાની વિરૂદ્ધ છે. અમૂક બાબતમાં કોઇ એક પ્રકારનો અર્થ કરે છે, તો વળી બીજો બીજી પ્રકારનો અર્થ કરે છે. અને જ્યારે કોઇ અર્થ ઠીક નથી પડતો ત્યારે ચાર કે પાંચ જણની સલાહ પ્રમાણે મન-

ધડીત અર્થ કરે છે. જેને પંચાયતી અર્થ કહે છે. પંજાબ દેશમાં પ્રાયઃ પંચાયતી અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ત્યારે હવે મારે કોનો મત સાચો માનવો, અને કોનો ખોટો માનવો? વળી કેટલાક લોક ૪૫ આગમ માને છે. કેટલાક ૩૨, કેટલાક ૩૧, અને કેટલાક ૧૧ શાસ્ત્ર માને છે. તો એમાં સાચો કોણ અને જુઠો કોણ? મારે કેટલાં શાસ્ત્ર સાચાં માનવાં? કારણ કે બુંદીકોટાવાળા શાસ્ત્રોના અર્થ મોંઢેથી પોતાના મનમાન્યા કરે છે, તેમ મારવાડી સાધુ ભાષામાં જે ટબાર્થ લખ્યો છે, તેમાં પણ પોતાના મતની સાથે જે મળતો આવે, તે માને છે, અને બીજો છોડી દે છે. અથવા તે પાઠ ઉપર હડતાલ લગાડી પોતાની કલ્પનાનો અર્થ લખી દે છે. વળી તપગચ્છ ખરતર ગચ્છવાળા કહે છે કે, ઢુંઢક લોક શાસ્ત્રનો અર્થ યથાર્થ રીતે જાણતા નથી. ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારે તેમના મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયા. પછી તેમણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત વ્યાકરણ ભણ્યા પછી શાસ્ત્રનો જે યથાર્થ અર્થ થતો હશે, તે હું માનીશ. આ વખતે તેમને વૈદ્યનાથનું તથા ફકીરચંદજીનું કહેવું સત્ય જણાયું. તેમણે ઘણા દેશોમાં ફરવાથી ઘણાં

જૈન મંદિરો તથા મોટા પુસ્તકોના ભંડાર તેમના જોવામાં તથા સાંભળવામાં આવેલા, તેથી એજ વખતે તેમને જૈન મત ઉપર શ્રદ્ધા ચોંટી હતી. તેમ ઢુંઢક મતના કેટલાક અનિષ્ટ મત મતાન્તરો[1] જોઇને તેના ઉપર તેમની અનાસ્થા થઇ ગઇ હતી. તેથી તેમણે ગુજરાતમાં આવી અહિં પંડિત સાધુઓથી ઘણીક વાતોનો નિર્ણય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. વળી જૈનોનાં પ્રસિદ્ધ તીર્થ શત્રુંજય તથા ગિરનાર વગેરેની ઘણી

(૧) જૈન પ્રતિમા નહિ માનવા વાળા લોકામતી સંવત ૧૫૩૪ માં અને ઢુંઢકમતી (થાનકવાસી) સંવત ૧૭૦૯ માં થયા છે. તેઓ પ્રતિમાનો નિષેધ કરે છે, અને પૂજા કરવાવાળાને હિંસાધર્મિ કહે છે. તપગચ્છ, ખરતર ગચ્છ, વગેરેના સાધુઓ હાથમાં મુખવસ્ત્રિકા (મુહપત્તી) રાખે છે: ઢુંઢિયા સાધુ આખો દહાડો અને આખી રાત્રિ મોં બાંધીને ફરે છે. તપગચ્છાદિના સાધુ ડાંડો તથા ખભે કાંબળી રાખે છે, ઢુંઢિયા રાખતા નથી. તપગચ્છાદિના સાધુ પેસાબ વરતતા નથી. એટલુંજ નહિ પણ પેસાબવાળો હાથ ધોયાવિના શાસ્ત્રને અડકતા નથી. અને ઢુંઢિયાઓ વગર ખટકે પેસાબ વાપરે છે. દિશાએ જઇ હાથ પેસાબથી ધુવે છે! મુહપત્તિ પેસાબથી ધુવે છે! અને વરસાદ હોય છે, ત્યારે કેટલાક જાણ પાન પણ કરી લે છે! ઇત્યાદિ.

જખ્યાતિ તેમના સાંભળવામાં આવેલી, તેથી એ તીર્થો કરવાનો પણ તેમને ઘણો અભિલાષ થયો હતો. તેથી તેમણે તત્કાળ ગુજરાતમાં આવવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ જીવણરામજીએ ગુજરાતમાં આ-વવા માટે કેટલીક પ્રકારની દેહેશત બતાવી ના પાડ-વાથી તેઓ ચોમાસા બાદ ઝાવરા, મંદસોર, નિમચ અને જાવદ થઈ ચિતોડ ગયા. ત્યાંના જુના કિલ્લામાં પ્રવેશ કરી ઘણુંક ખંડેરો, જૈન મંદિરો, ફતેહના મેહેલ, કીર્તિ સ્થંભ, જળના કુંડ, કીર્તિધર સુકોશલ મુ-નિની તપ કરવાની ગુફા, પદ્મની રાણીની સુરંગ, અને સૂર્ય કુંડ, ઇત્યાદિ ઘણાં પ્રાચીન સ્થાનો જોઇને સંસા રની અનિત્યતા તથા તુચ્છતા ઇંદ્રજાળની પેઠે ક્ષણ માત્રનો તમાસો યાદ આવ્યો. ચિતોડથી ઉદેપુર, ના-થદ્વારા, કાંકરોલી, ગંગાપુર, ભીલાડા, સરવાડ, જય-પુર, ભરતપુર, મથુરા, અને વૃન્દાવન થઇને કોશીને માર્ગે દિલ્હી ગયા. ત્યાં ચોમાસુ કરવાની આત્મા-રામજીની ઇચ્છા હતી, પરંતુ જીવણ રામજીના કહે-વાથી સંવત ૧૯૧૭નું ચોમાસુ તેમણે **સરગથળ** નામે ગામમાં કર્યું. ચોમાસા બાદ ત્યાંથી નીકળી ફરીને દિલ્હી ગયા. દિલ્હીથી જમનાપાર, ખટ્ટા, લુહારા, બી-

મોલી, બડોત, અને સુનપતની આસપાસનાં ગામો માં ફરીને સંવત ૧૯૧૮ નું ચોમાસુ દિલ્હીમાં જઇને કર્યું. ત્યાંથી ચોમાસા બાદ સુનપત, અને પાનીપત થઇને કરનાલ ગયા. ત્યાં પંજાબી ઢુંઢીઆના પૂજ્ય **અમરસિંઘના** શિષ્ય રામબક્ષ વગેરેનો મેળાપ થયો. તેઓ આત્મારામજીનું પાંડિત્ય જોઇને ઘણા ખુશી થયા. રામબક્ષ અને તેમના ચેલા વિશ્નુચંદની ઇચ્છાથી આત્મારામજીએ તેમને શ્રીઅનુયોગદ્વાર, આચારાંગ, નંદિસૂત્ર, અને જીવાભિગમાદિ શાસ્ત્ર ભણાવ્યાં. કરનાલથી અંબાલા, ખરડ, રોપડ, અને માછીવાડામાં ગયા. રોપડમાં **સદાનંદજી** નામે એક બ્રાહ્મણ પંડિત પાસે તેમણે **સારસ્વત** ભણવાનું શરૂ કર્યું. ને થોડી મુદતમાં પોતાની અપૂર્વ બુદ્ધિ વડે તે ગ્રંથના ષટ્લિંગ સુધી અભ્યાસ કરી લીધો. પછી ત્યાંથી તેઓ માલરકોટલામાં જઇને પોતાના ગુરૂ જીવણરામજીને મળ્યા. ત્યાંથી જીવણરામજી રાણીયા ગામમાં જઇ ચોમાસુ રહ્યા. અને આત્મારામજી સુનામમાં ગયા. ત્યાં એક માણસ તેમનો ચેલો થયો. સુનામથી સમાણા, પત્યાલા, નાભા, માલેરકોટલા, રાયકાકોટ, અને જીગરામાં થઇને પોતાના અસલ રહેઠાણ-

જીરા ગામમાં તેઓ ગયા. સંવત ૧૯૧૫ નું ચોમાસુ તેમણે જીરામાં કર્યું. જ્યારે તેઓ દિલ્હીથી પંજાબમાં ગયા, ત્યારે ત્યાંના શ્રાવકોમાં તેમનો યશ ઘણોજ વધ્યો હતો. તેથી અમરસિંઘના શ્રાવકો તો બહુ ખુશી થયા, પરંતુ રામરત્ન વગેરે ઢુંઢક શ્રાવકોને શોક થયો.

જીરામાં ચોમાસુ કરીને આત્મારામજી ઢુંઢિઆ સાધુઓમાં વૃદ્ધ પંડિત રત્નચંદજીની પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવાની ઇચ્છાથી આગ્રામાં ગયા. તેમને રત્નચંદજીએ ઘણીજ ખુશીથી સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતી, પન્નવણા, બૃહત્કલ્પ, વ્યવહાર, નિશીથ, દશાશ્રુતસ્કંધ, સંગ્રહણી, ક્ષેત્રસમાસ, સિદ્ધપંચાશિકા, સિદ્ધપાહુડ, નિગોદ છત્રીસી, પુગ્ધલછત્રીસી, લોકનાડીદ્વાત્રિંશિકા, ષટ્કર્મગ્રંથ, અને ચાર જાતનાં નયચક્ર, ઇત્યાદિ અનેક શાસ્ત્ર ભણાવ્યાં. જેમાંનાં કેટલાંક પ્રથમ આત્મારામજી ભણેલા હતા, તે પણ અર્થ નિશ્ચય કરવા માટે ફરીને ભણ્યા. વળી તેમને થોડુંક વ્યાકરણ આવડ્યાથી વિભક્તિ માલુમ પડવા લાગી હતી. અને વિભક્તિ દ્વારાએ તેમને જે અર્થ માલુમ પડતા તે ઢુંઢકોના ધરાવેલા અર્થની સાથે મળતા

નહોતા. તેથી તેમણે વિચાર્યું કે જે મહા વૈયાકરણી તાર્કિક શિરોમણિ પૂર્વાચાર્ય થઇ ગયા છે, તેઓના કરેલ અર્થ ભાષ્ય ચૂર્ણિનિર્યુક્તિ ટીકા આદિ દ્વારા જે છે, તેજ સત્ય છે. તોપણ પરીક્ષા કરવા બેઠા તો પુરી કરવી જોઇએ. રત્નચંદજીના ધરાવેલ અર્થ પ્રાયઃ અન્ય ઢુંઢકોથી વિપરીત અને ટીકાદિની સાથે મળતા તેમને માલુમ પડયા. તેથી વધારે હર્ષથી તેમની પાસે ભણવા લાગ્યા. કેટલુંક અપૂર્વ જ્ઞાન પણ રત્નચંદજીની પાસેથી તેમણે પ્રાપ્ત કર્યું. સંવત ૧૯૨૦ નું ચોમાસુ તેમણે આગ્રામાંજ કર્યું. રત્નચંદજીની પાસે ઘણી મુદત સુધી આત્મારામજીને રહેવાની ઇચ્છા હતી, પરંતુ જીવણરામજીના બોલાવ્યાથી ચોમાસુ વિત્યા બાદ તેમની પાસે જવા તૈયાર થયા. તે વખતે રત્નચંદજીએ તેમને કહ્યું કે,—"મારી તમને છેલ્લી શીખામણ એ છે કે, જીન પ્રતિમાની કદિ નિંદા કરવી નહિ, પેશાબવાળા હાથ પુસ્તકને લગાડવા નહિ અને દાંડો પોતાની પાસે રાખવો નહિ." એ ત્રણ વાતો આત્મારામજીએ સ્વિકારી. વળી આત્મારામજીના પુછવાથી રતનચંદજીએ કહ્યું કે, કાનમાં દોરો પરોવી મોંઢા ઉપર મુહપત્તી

રાખવી, એ શાસ્ત્રાધાર નથી. કેમકે સર્વ ઢુંઢક લોક ગુરૂ વગરના છે. તેમના વડિલોએ પોતાની મેળે મન કલ્પિત વેષ ધારણ કરી સાધુપણું મેળવેલું છે. પરંતુ કોઇએ ગુરૂ ધારણ કર્યો નથી. આ સર્વ વાત સાંભળીને આત્મારામજીના મનમાં ખાત્રી થઇ કે ઢુંઢક મત કેવળ કલ્પિત છે. તોપણ વધારે ખાત્રી કરવા સારૂં તેમણે ફરીને ઘણાંક શાસ્ત્ર તપાસી જોયાં. તે છતાં પણ તેમને ઢુંઢક મતનું પોકળ ભાસ્યું. તેથી આખરે તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે, હું મારી પોતાની શક્તિ વડે ભવ્ય લોકોની આગળ સત્ય વાત પ્રકટ કરીશ. તે જેમને રૂચશે, તે ગ્રહણ કરશે. એવો વિચાર કરી આગ્રેથી તેઓ દિલ્હી ગયા. ત્યાં તેમને વિશ્નુચંદજી વગેરે સાધુ મળ્યા. તેમણે આત્મારામજીની પાસે શાસ્ત્ર ભણવાં શરૂ કર્યાં. અને સાથેજ ત્યાંથી વિહાર કરી માલેરકોટલામાં ગયા. ત્યાં આત્મારામજીએ વિશ્નુચંદજીને કહ્યું કે, તમે પેશાબવાળો હાથ વગર ધોયે હવે પુસ્તકને લગાડશો નહિ. એ વાત પ્રથમ તો તેમને રૂચિ નહિ તોપણ આત્મારામજીનું મહા જ્ઞાન જોઇને તેમનાજ અનુયાયી થઇને રહેવાનો તેમણે ઠરાવ કર્યો, પછી માલેર-

કોટલાથી તેઓ સર્વે રાયકાકોટ થઇને જગરાવા ગ-યા, ત્યાં રતનચંદજીના સ્વધામ ગયાના સમાચાર જા-ણી આત્મારામજીને શોક થયો. પણ તે શોક પોતા-ના જ્ઞાનબળથી સમાવીને ત્યાંથી લુધિઆને ગયા. ત્યાં શ્રાવક સેઢમલ્લ તથા ગોપીમલ્લ વગેરેને અજીવ-પંથની શ્રદ્ધા છોડાવી પોતાના મતમાં લીધા. ત્યાંથી કોટલામાં જઇને સંવત ૧૯૨૧નું ચોમાસુ કર્યું. ત્યાં આત્મારામજીએ ચંદ્રિકાકોષ કાવ્ય અલંકારાદિ તથા થોડોક તર્કનો પણ અભ્યાસ કર્યો. ચોમાસા બાદ તેઓ લુધીઆને થઇને દેશુ નામે ગામમાં ગયા. ત્યાં એક યતિનાં પુસ્તકો પૈકી **શ્રી શિલાંકાચાર્ય** વિરચિત શ્રી આચારાંગ સુત્ર તેમને હાથ આવ્યું. તેથી તેમને ઘણો આનંદ થયો, ત્યાંથી રાણીયા, રોડી, અને સરસા વગેરે ગામોમાં વિચરી સંવત ૧૯૨૨ નું ચોમાસુ તેમણે સરસામાંજ કર્યું. ત્યાં કિશોરચંદજી યતિની પાસેથી શ્રી આત્મારામજી એ ત્રણ જ્યોતિષ ગ્રંથો ભણ્યા. તેમજ વડગચ્છના રામસુખ યતિની પાસેથી તથા ખરતરગચ્છના યતિ મોતીચંદની પાસે-થી સાધુ શ્રાવકનું પડિક્કમણું તથા તેના વિધિનાં પાનાં લાવીને જોયાં, તો ઢુંઢક પડિક્કમણું અને તેનો

વિધિ તેમને અસત્ય ભાષ્યો. અન્ય પણ કેટલાંક પુ-
સ્તકો લાવીને જોયાં. તથા આચારાંગ સૂત્ર વૃત્તિની
પણ સ્વાધ્યાય કરી. તેથી તેમને નિશ્ચય થયો કે, ઢુ-
ઢકગત અસલ જૈનમત નથી. પરંતુ જૈનમતના ના-
મથી જૈનમતને કલંકરૂપ એક નવો પંથ મન ઘડિત
લુંકા લવજીના કલ્પેલા લોંકામતમાંથી **ધર્મદાસ**
છીપા વગેરેએ કાઢયો છે. તોપણ તેમણે વિચાર
કર્યો કે આ સમયે આખા પંજાબ દેશમાં પ્રાયઃ ઢુંઢક
મતનું પરિબળ વધારે છે. અને હું એકલો શુદ્ધ શ્ર-
દ્ધાન પ્રકટ કરીશ તો કોઇ માનશે નહિ. માટે અં-
દર શુદ્ધ શ્રધાન રાખી બાહ્ય વ્યવહાર ઢુંઢકોના જે-
વો રાખીને કાર્ય સિદ્ધિ કરવી. અવસરે સર્વ સારૂ
થશે. એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરીને આત્મારામજી ચો-
માસા બાદ સરસેથી સુનામ થઇને કોટલે ગયા. ત્યાં
લાલા કવરસેન તથા મંગતરાયને પોતાની અંતરંગ
શ્રદ્ધા સમજાવી શ્રાવક કર્યા. પછી ત્યાંથી લુધીઆને
ગયા. ત્યાં ગોધીમલ્લને પોતાની શ્રદ્ધામાં આણી ત્રીજો
શ્રાવક કર્યો. ત્યાર પછી વિશ્નુચંદજીએ અને તેમના
શિષ્ય ચંપાલાલે શ્રી આત્મારામજીના મતની વૃદ્ધિ
કરવામાં ઘણી મદદ કરી. તેથી દિનપર દિન તેમના

મતના માણુસોની સંખ્યા વધવા લાગી. અને ઢુંઢક શ્રદ્ધાન રૂપ અજીર્ણ દૂર થતું ચાલ્યું. પટ્ટીના શ્રાવક ઘસીટામલના પુત્ર અમીચંદને શ્રી આત્મારામજીએ વ્યાકરણ ભણાવવું શરૂ કર્યું હતું. એ અમીચંદ હાલ **અમીચંદ પંડિત**ને નામે ગુજરાત તથા પંજાબમાં પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રી આત્મારામજી લુધીઆનેથી જાલંધર ગયા. ત્યાં અજીવપંથી રામરત્તન વસંતરાય સાથે તેમને અજીવપંથ સંબંધી વાદવિવાદ થયો. તેમાં પાદરી તથા બ્રાહ્મણ પંડિતને મધ્યસ્ત સ્થાપ્યા હતા. અને ૨૭ શેહેરોના શ્રાવક એકઠા થયા હતા. આખરે શ્રી આત્મારામજીનો તેમાં જય થયો હતો. જાલંધરથી તેઓ અમૃતસર ગયા. ત્યાં અમરસિંઘનો તેમને મેળાપ થયો. તેમની સાથે કેટલીક ચર્ચા થઇ, પણ શ્રી આત્મારામજીનું કહેવું તેમણે સ્વિકાર્યું નહિ. અમૃતસરથી પાછા જાલંધરમાં થઇને સંવત ૧૯૨૩ નું ચોમાસુ હુશીઆરપુરમાં જઇ કર્યું. ત્યાંથી ચોમાસા બાદ વિહાર કરીને દિલ્હી તરફ આવ્યા, અને સંવત ૧૯૨૪ નું ચોમાસુ **બિનૌલી**માં કર્યું. તથા સંવત ૧૯૨૫ નું ચોમાસુ **બડૌત**માં કર્યું. બિનૌવલીમાં કુ-

ઢૂંઢક શ્રાવકોએ શુદ્ધ શ્રદ્ધા અંગિકાર કરી. તથા ત્યાં ચોમાસામાં નવ તત્વ બનાવ્યા. પૂર્વોક્ત બંને ચોમાસામાં દિલ્હીના કેટલાક ઢુંઢક શ્રાવકોએ તથા અમૃતસંઘે દિલ્હી, મારવાડ અને પંજાબ આદિ દેશોમાં કાગળો લખી ખબર આપી કે, આત્મારામજીની શ્રદ્ધા પ્રતિમા પૂજવાથી મૂક્તિ માનવાની, બાવીશ અભક્ષ્ય વસ્તુઓ ખાવાની, અને મુખોપરિ દોરાથી મુહપત્તી નહિ બાંધવાની થઇ ગઇ છે. માટે તેમની સંગત કરવી નહિ. ઇત્યાદી. પરંતુ જે લોકો જાણતા હતા કે, આત્મારામજી શાસ્રાનુસારજ કથન કરે છે, અને ઢુંઢક લોક પોતાની મનકલ્પિત વાતો બતાવે છે, તેઓ તો કાગળ જોઇને તેમની હાંસી કરવા લાગ્યા. વળી કહેવા લાગ્યા કે, ઢુંઢકો માત્ર દૂરથીજ તડાકા મારે છે, પણ આત્મારામજીની સામે કોઇ થઇ શકતા નથી. તેનું મૂળ કારણ એ છે કે તેઓ વ્યાકરણને વ્યાધિકરણ માની તેનો અભ્યાસ કરતા નથી. અને આત્મારામજીના પરિવારમાં તો પ્રાયઃ વ્યાકરણનો અભ્યાસ મુખ્ય છે. વિભક્તિ જ્ઞાન વિના યથાર્થ અર્થ થઇ શકતો નથી. એ તો સ્પષ્ટ છે કે ભણેલાની સાથે અભણની વાર્ત્તા થઇ શકતી નથી.

સંવત ૧૯૨૬ નું ચોમાસુ શ્રી આત્મારામજીએ માલેરકોટલામાં કર્યું. ત્યાં તેમણે પ્રકટપણે યથાર્થ સત્ય પ્રાચીન જૈન ધર્મની પ્રરૂપણા કરવી શરૂ કરી. અને ઘણા લોકોએ તેમનું કહેવું સત્ય માની સ્વિકાર્યું. બીજી તરફ વિશ્નુચંદજી અને હુકમચંદજી વગેરે મુખ્ય મુખ્ય શેહેરોમાં ફરી શ્રાવકોને પ્રતિબોધ કરતા હતા. તેથી તેમના મતની ઘણી વૃદ્ધિ થતી ગઇ. સંવત ૧૯૨૭ નું ચોમાસુ આત્મારામજીએ બીજીવાર બિનૌલિમાં કર્યું. ત્યાંથી ચોમાસા બાદ પંજાબમાં જીરા ગામે ગયા અને ત્યાંના અડધા શ્રાવકોને પોતાના પક્ષના કર્યા. સંવત ૧૯૨૮ નું ચોમાસુ તેમણે લુધીઆને કર્યું. ત્યાં તેમણે પ્રમાણસુંદર, સ્યાદ્વાદ મંજરી આદિ જૈન તર્કનો અભ્યાસ કર્યો.

ચોમાસા બાદ શ્રી આત્મારામજી લુધીયાનેથી હુશિયારપુરમાં ગયા. ત્યાં વિશ્નુચંદજી વગેરે ૧૨ સાધુઓ અમરસિંઘથી છુટા પડીને શ્રી આત્મારામજીને જઇ મળ્યા. તે સિવાય બીજા ૮ સાધુ ચોથમરાજના ટોળાના મળીને કુળ ૨૦ સાધુઓ હુશિયારપુરમાં એકઠા થયા. એથી અમરસિંઘે ગભરાઇને ફરીને આત્મારામજીની વિરૂદ્ધમાં ગામે ગામ કાગળો મોક-

લાવ્યા કે તેમને કોઇએ માનવા નહિ, તેમ આશ્રય આપવો નહિ. પરંતુ " ખાડો ખોડે તેજ પડે." એ કહેવત મુજબ તેમને થયું. તેમનેજ કોઇએ માન્યા નહિ, તેમ આશ્રય પણ આપ્યો નહિ. હવે હુશિયારપુરમાં એકઠા થયેલા આત્મારામજીના પક્ષના ૨૦ સાધુઓ જૂદે જૂદે સ્થળે ચારે તરફ પોતાનો મત પ્રવર્ત્તાવવા માટે નીકળી પડ્યા. તેઓ સર્વ ક્ષેત્રોમાં પોતાનું પથાણું પાથરતા અને ઢુંઢકોનું ઉઠાવતા ચાલ્યા. એમ કરતાં કરતાં તેમણે હુશિયારપુર, નિકોદર, અંમૃતસરૂ, પટ્ટી, કસુર, વેરોવાળ, નારોવાળ, ઝંડીયાળા, સંખતરા, પસરૂર, જંમુ, કુજરાંવાળા, જીરા, કોટલા, અંબાલા, લુધીઆના, લાહોર, રોપડ, જેજો, રામનગર, અને સરહિંદ વગેરે ઘણાંક સ્થળોમાં તેમણે ફરીને ત્યાંના શ્રાવકોને પોતાના પક્ષમાં આણ્યા. પછી સંવત ૧૯૨૯ નું ચોમાસુ શ્રી આત્મારામજીએ જીરામાં કર્યું. એ ચોમાસા બાદ સર્વ સાધુઓ પાછા ફરતા રહ્યા. જેથી લગભગ ૭૦૦૦ શ્રાવકો ઢુંઢક મત છોડીને શુદ્ધ ધર્મમાં દાખલ થયા. સંવત ૧૯૩૦ નું ચોમાસુ અંબાલામાં, અને સંવત ૧૯૩૧ નું ચોમાસુ હુશિયારપુરમાં કર્યું. એ ચોમાસા બાદ બધા

સાધુઓ લુધીયાનામાં એકઠા થયા. તેમણે શ્રી આ-ત્મારામજીને કહ્યું કે, મહારાજ! હવે આ શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ ઢુંઢકોના વેષમાં અમોને કયાં સુધી ફેરવશો? હવે તો કૃપા કરી શાસ્ત્ર મુજબ જે ગુરૂ હોય, તેની પાસે દિક્ષા લેઇ શાસ્ત્રોક્ત વેષધારી યથાર્થ ગુરૂ ધા-રણ કરવા જોઇએ. તથા શ્રીશત્રુંજય અને ગિરનાર વગેરેનાં દર્શન કરાવીને અમારો જન્મ સફળ કરાવો. આ વાત શ્રી આત્મારામજીને પણ પસંદ પડવાથી તેઓ ત્યાંથી નીકળીને હાંસી, બિયાણી, ડીડવાણા, મેડતા, પાલી, અને આબુરાજ વગેરેની યાત્રા કરીને **અમદાવાદ** પધાર્યા. અમદાવાદના **નગરશેઠ પ્રેમા-ભાઇ હિમાભાઇ** તથા શેઠ દલપતભાઇ ભગુભાઇ વગેરેની આગેવાની નીચે ત્યાંના શ્રાવક સંઘે સામૈયુ કરીને આ પંજાબી સાધુઓને પુષ્કળ માન આપ્યું હતું. અને શેઠ દલપતભાઇના વંડામાં જ્યાં **શ્રી બુ-ટેરાયજી** મહારાજજી ઉતર્યા હતા, ત્યાં તેમને મુકામ આપ્યો હતો. એ વખતે અમદાવાદમાં **શાન્તીસા-ગર** નામે એક સાધુએ જૈન મતની વિરૂદ્ધમાં કેટ-લુંક ધાંધળ મચાવી મૂકયું હતું. તેની સાથે શ્રી આ-ત્મારામજીએ શાસ્ત્ર રીતિએ વાદ કરીને તેને નિરૂત્તર-

ર્યો. અને તે દિવસથી તેણે ચર્ચા કરવી છોડી દીધી. અમદાવાદના શ્રાવક સંઘે શ્રી આત્મારામજીનું અપૂર્વ જ્ઞાન અને બુદ્ધિ જોઇને ઘણી સ્તુતિ કરી, તથા પોતાને દર્શનનો લાભ આપી સત્ય માર્ગ દર્શાવ્યાથી આભાર માન્યો.

અમદાવાદમાં આઠ દિવસ રહીને સર્વ સાધુ સહિત શ્રી આત્મારામજી **શ્રીશત્રુંજયનાં** તીર્થ કરવા પધાર્યા. શત્રુંજયનાં તીર્થ કરવાથી સર્વનાં મન ઘણાંજ પ્રસન્ન થયાં. પછી ત્યાંથી નીકળીને ભાવનગર તથા લીંબડી વગેરે નગરોમાં થઇને પાછા અમદાવાદ પધાર્યા. અહિં **શ્રી મણિવિજયજી ગણિમહારાજજીના** શિષ્ય **શ્રીબુદ્ધિવિજયજી** (બૂટેરાયજી) મહારાજની પાસે શ્રી તપગચ્છનો વાસક્ષેપ લીધો, અને એ મહાત્માને ગુરૂ ધારણ કર્યા, એ વખતે પાછલાં સર્વ નામ બદલી ગુરૂ મહારાજે શ્રી આત્મારામજીનું નામ **શ્રી આનંદવિજયજી** રાખ્યું. એ રીતે તેમની સાથેના ૧૧ સાધુઓનાં નામ પણ જૂદાં રાખ્યાં. જેમકે;-વિશ્નુચંદજીનું નામ **શ્રી લક્ષ્મીવિજયજી**, ચંપાલાલજીનું નામ **કુમુદવિજયજી**, અને હુકમચંદજીનું નામ **રંગવિજયજી**, ઇત્યાદિ.

સંવત ૧૯૩૨ નું ચોમાસુ તેમણે અમદાવાદમાંજ કર્યું. અને ચોમાસા બાદ શેત્રુંજય તથા ગિરનારની યાત્રા કરીને સંવત ૧૯૩૩ નું ચોમાસુ ભાવનગરમાં કર્યું. ત્યાર પછી વહોરા અમરચંદ જશરાજ ઝવેરચંદના સંઘની સાથે શત્રુંજય, તળાજા, ડાઠા, મહુવા, દીવ, પ્રભાસપાટણ, વેરાવળ, અને માંગરોળ, આદિ સ્થળે તીર્થ કરતા કરતા ગિરનાર થઇને જામનગર ગયા. જામનગરમાંથી સંઘથી છૂટા પડીને પોતે પોતાના સાધુઓની સાથે મોરબી, ધ્રાંગધરા, ઝીંઝુવાડા, આદિ સ્થળે થઇને સંખેશ્વરગામમાં શ્રી સંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની યાત્રા કરી, ત્યાંથી પાટણ ગયા. ત્યાંના જગપ્રસિદ્ધ જૈન પુસ્તકોના ભંડાર તેમણે જોયા. પાટણથી તેઓ તારંગાજી, પાલણપુર, આબુ, શિરોહી, અને પાલી થઇ જોધપુર ગયા. અને સંવત ૧૯૩૪ ની સાલનું ચોમાસુ જોધપુરમાં કર્યું. ત્યાં ૩૫ ઢુંઢક સાધુઓ શ્રી આત્મારામજીની સાથે ચર્ચા કરવાને આવ્યા હતા. શ્રી આત્મારામજીએ તેમની સાથે ચર્ચા કરવાની ખુશી જણાવી જોધપુરના દિવાન મેહતા વિજયસિંહને પંડિત મંડળી સહિત મધ્યસ્થ નિમ્યા. પરંતુ સભા થવાને આગલે દિવસે

ઢુંઢક સાધુઓ ત્યાંથી પ્લાયન કરી ગયા. તેથી ચર્ચા ચર્ચાને ઠેકાણે રહી. અને સર્વની ખાત્રી થઇ કે ઢુંઢક સાધુઓ વેગળેથી માત્ર બડાઇ મારનારા છે, પણ તેમનામાં કાંઇ દમ નથી.

જોધપુરથી ચોમાસાબાદ જયપુર અને દિલ્હી વગેરે થઇને શ્રી આત્મારામજી પંજાબમાં ગયા. અને સંવત ૧૯૩૫ નું ચોમાસુ લુધીઆને, સંવત ૧૯૩૬ નું ચોમાસુ ઝંડીઆલામાં, સંવત ૧૯૩૭ નુ ચોમાસુ ફુજરાંવાલામાં, સંવત ૧૯૩૮ નું ચોમાસુ હુશિયારપુરમાં, અને સંવત ૧૯૩૯ નું ચોમાસુ અંબાલામાં કર્યું. ત્યાં "**जैनतत्त्वादर्श**" નામે ગ્રંથ ફુંજરાવાળા ચોમાસામાં તેમણે બનાવ્યો હતો, તે છપાવવા માટે રાયબહાદુર બાબુ ધનપતિસિંહને આપ્યો, અને "**अज्ञानतिमिरभास्कर**" નામે બીજો નવીન ગ્રંથ રચવો શરૂ કર્યો. તથા સત્તરભેદી પૂજા પણ અત્રે બનાવી. આટલા વર્ષોમાં તેમના પરિવારમાં હર્ષવિજયજી અને ઉદ્યોત વિજયજી વગેરે બીજા ૧૯ શિષ્યો થયા હતા. ચોમાસાબાદ અંબાલાથી વિહાર કરીને શ્રી આત્મારામજી ગુજરાત તરફ પધાર્યા. માર્ગમાં દિલ્હીમાં તેમને ઢુંઢકોએ છપાવેલી "સમ્ય-

કત્વસાર ” નામે ચોપડી ભાવનગરની “ શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા ” તરફથી મળી. તેનો ઉત્તર સભાની પ્રેરણાથી તેમણે લખવો શરૂ કર્યો. દિલ્હીથી નીકળી જયપુર, અજમેર, અને નાગોર આદિ શેહેરોમાં થઇને વિકાનેર પધાર્યા, અને સંવત ૧૯૪૦ નું ચોમાસુ ત્યાંજ કર્યું. ત્યાં તેમણે વીશ સ્થાનકની પૂજા બનાવી. વિકાનેરથી ચોમાસા બાદ પાલી પધાર્યા, ત્યાં તેમના મુખ્ય પ્રિય શિષ્ય શ્રીલક્ષ્મીવિજયજીનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેથી સૂર્ય ચંદ્રની જોડી તુટી ગયા જેવું થયું. પાલીથી નીકળી શ્રી આત્મારામજી પંચતીર્થી આબુજી આદિની યાત્રા કરીને અમદાવાદ પધાર્યા. અને સંવત ૧૯૪૧ નું ચોમાસુ તેમણે અમદાવાદમાં કર્યું. ઢુંઢકોના “ સમ્યકત્વસાર ” નો ઉત્તર જે દિલ્હીમાં લખવો શરૂ કર્યો હતો, તે અહિં પૂરો કર્યો. તે “ **સમ્યકત્વશલ્યોદ્ધાર** ” ને નામે પ્રસિદ્ધ થયો છે. તેમાં ભાવનગરની સભાએ પણ પોતાની તરફથી કેટલોક વધારો કર્યો છે. ચોમાસા બાદ અમદાવાદથી શત્રુંજયની યાત્રાએ પધાર્યા. ત્યાંથી શિહોર, વરતેજ, અને ભાવનગર થઇને ઘોઘા બંદરે ગયા. ત્યાં નવખંડા પાર્શ્વનાથની યાત્રા કરી

વળા, બોટાદ, લીંબડી, વઢવાણ, ધંધૂકા અને ધોલેરે થઇ ખંભાત ગયા. ત્યાં તેમણે ઘણાં પ્રાચીન પુસ્તકો જોયાં, અને કેટલાંક અપૂર્વ પુસ્તકોનો ઉતારો પણ કરાવી લીધો. ત્યાંથી ભરૂચ થઇને સુરત પધાર્યા. ત્યાં શ્રાવક સંગે તેમને બારે ઠાઠમાઠથી સામૈયુ કરીને આવકાર આપ્યો હતો. સંવત ૧૯૪૨નું ચોમાસુ તેમણે સુરતમાંજ કર્યું. ત્યાં તેમણે પ્રથમ આરંભેલો "અજ્ઞાન તિમિર ભાસ્કર" નામે ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યો. એ ગ્રંથના પ્રથમ ભાગમાં વેદાદિ શાસ્ત્રોમાં યજ્ઞાદિ ધર્મનો જેવો વિચાર છે, તેવો વિચાર તેમણે દર્શાવ્યો છે. અને બીજા ભાગમાં જૈન મતનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કર્યું છે. એ વેળાએ સુરતમાં હુકમ મુનિ નામે એક જૈનાભાસ સાધુ રહેતો હતો. તેણે અધ્યાત્મસાર નામે એક ગ્રંથ બનાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. તે જૈનાગમની શૈલીથી તદ્દન વિરૂદ્ધ હતો. તેથી ઘણાક શ્રાવકોના મનમાં વિપરીત શ્રદ્ધા પ્રવેશ કરી ગઇ હતી. માટે શ્રી આત્મારામજીએ અધ્યાત્મસારમાંથી ૧૪ પ્રશ્ન શોધી કહાડ્યા, અને હુકમમુનિને ખબર આપી કે આ ચૌદ પ્રશ્ન તદ્દન જૈન મતથી વિરૂદ્ધ છે, કે જે તમે તમારા અધ્યાત્મસારમાં

દાખલ કર્યા છે. તેના ઉત્તરમાં હુકમમુનિ તરફથી સંતોષકારક જવાબ મળ્યો નહિ. તેથી સુરતના સંઘે તે ચૌદ પ્રશ્ન અને તેના ઉત્તરો શ્રી આત્મારામજીએ કરેલ તે સર્વ મુંબઇની ભારતવર્ષીય જૈનસમાજ "ધી **જૈન એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડીયા**" ઉપર મોકલી આપ્યા. તે સર્વ પ્રશ્ન ત્યાંથી હિંદુસ્થાનના જૈન મતના જ્ઞાતા સાક્ષર પંડિતો (જૈન સાધુઓ) પાસે નિર્ણય કરાવવા માટે મોકલી આપ્યા. તે ઉપરથી સર્વે જણાએ પક્ષપાત રહિત જૈનશૈલીને અનુસાર પોતાનો મત જાહેર કર્યો કે, હુકમમુનિના બનાવેલ અધ્યાત્મસારમાંથી જે ૧૪ પ્રશ્ન શ્રી આત્મારામજીએ કાઢ્યા છે, તે જૈન ધર્મથી વિરૂદ્ધ અને સંશયથી ભરપુર છે. તથા તેમણે આપેલા ઉત્તર શાસ્ત્રાનુસાર છે. પંડિતોના આવેલા અભિપ્રાય "જૈન એસોસિએશન ઓફ ઇન્ડીયા" એ પોતાની સુરત બ્રેન્ચ સભામાં સર્વ સંઘને એકત્ર કરી સંવત ૧૯૪૨ માગશર શુદ ૧૪ ના દિવસે વાંચી સંભળાવ્યા. અને સભામાં આવેલા હુકમમુનિના સેવકોને ખબર આપી કે સર્વ પંડિતોના મત પ્રમાણે હુકમમુનિનો બનાવેલ અધ્યાત્મસાર ગ્રંથ અમાન્ય કર્યો છે. જેથી અમે પણ તે ગ્રંથને જૈનશૈલીથી વિરૂદ્ધ માની હુકમમુનિને ખબર આપીએ છીએ કે,

તેમણે પોતાના ગ્રંથમાંથી અસત્ય લખાણનો સુધારો કરવો અથવા તે લખાણ પાછું ખેંચી લેવું. જ્યાં સુધી એ બેમાંથી એકે બાબત તેઓ કરશે નહિ, ત્યાં સુધી અમે તે ગ્રંથને પ્રમાણિક માનીશું નહિ. એ પ્રમાણે ઠરાવ કરી સભા વિસર્જન થઇ હતી.

ત્યાર પછી શ્રી આત્મારામજી સુરતથી વિહાર કરી ભરૂચ, મિયાગામ, અને ડભોઇ થઇ વડોદરે ગયા. ત્યાં શ્રી શત્રુંજય તીર્થ સંબંધી લાંબી મુદતની તકરારનો ફેંસલો થઇ ગયાની ખુશ ખબર મળવાથી કેટલાક શ્રાવકોની પ્રેરણાથી એ પવિત્ર તીર્થની છાયામાં (પાલીતાણામાં) ચોમાસુ કરવાની ઇચ્છા થઇ. તેથી વડોદરેથી નીકળીને ઉમેટા, બોરસદ, પેટલાદ, ખેડા, અમદાવાદ, કોઠ, લીંબડી, બોટાદ, અને વળા વગેરે થઇને પાલીતાણે પધાર્યા. અને સંવત ૧૯૪૩ નું ચોમાસુ ત્યાંજ કર્યું. એ વર્ષમાં પાલીતાણામાં કાર્તકિ પુનમ ઉપર મોટો મેળો ભરાયો હતો. તેમાં કલકત્તાવાળા બાબુ રાયબહાદુર બદ્રીદાસજી એ પ્રસંગે આવેલા હતા. તેમજ ગુજરાત, મારવાડ, તથા પંજાબ, વગેરે દેશોમાંનાં મુખ્ય મુખ્ય શેહેરોમાંથી ઘણા સંભાવિત ગૃહસ્થો પણ આવેલા હતા. શુમારે ૩૫ હજાર માણસ ત્યાં એકઠું થયું હતું. આ શુભ

પ્રસંગે મહારાજ શ્રી આત્મારામજીની અપૂર્વ વિદ્વતા તથા બુદ્ધિ ચાતુર્યથી પ્રસન્ન થઇને સર્વ સંગે મળી તેમને " સુરિ " પદ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. ને સંવત ૧૯૪૪ ના કારતક વદ ૫ ના દિવસે પાલીતાણામાં શેઠ નરસી કેસવજીની ધર્મશાળામાં સુમારે ૫ હજાર માણુસની સભા વચ્ચે શ્રાવક સંઘેમળીને પંડિતશ્રી આત્મારામજીનું " **श्रीमद्विजयानंदसूरि** " એ નામ સ્થાપન કર્યું. ત્યારથી સર્વે સાધુઓ તથા શ્રાવકો વગેરે કાગળ પત્રોમાં " પૂજ્યપાદ શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી મદ્વિજયાનંદસૂરિ " એ નામ સ્થાપન કરે છે. અને પૂર્વોક્ત નામથીજ માને છે.

ત્યાર પછી શ્રી આત્મારામજી ત્યાંથી નીકળીને વળા, બોટાડ, લીંબડી, વઢવાણ, અને લખતર થઇને શ્રી મલ્લીનાથ સ્વામીજીની યાત્રાને માટે **ભોયણીજી** પધાર્યા. ત્યાંથી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની યાત્રા કરીને રાધનપુર થઇ પાટણ પધાર્યા. ત્યાંથી તેમણે કેટલાંક નવીન પુસ્તકો પ્રાપ્ત કર્યાં. રાધનપુરના શ્રાવકોના આગ્રહથી પાછા તેઓ ત્યાં પધાર્યા. અને સંવત ૧૯૪૪ નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું. ત્યાં તેમણે શ્રાવકોના આગ્રહથી " **ચતુર્થ સ્તુતિ નિર્ણય** " નામે પુસ્તક બનાવ્યું. ત્યાંથી ચોમાસા બાદ તેઓ શ્રી શંખેશ્વર

પાર્શ્વનાથજી તથા ભોયણીમાં શ્રી મલ્લિનાથજીની યાત્રા કરીને કડી થઇ અમદાવાદ પધાર્યા. અમદાવાદમાં જૂનાગઢવાળા પ્રસિદ્ધ દાકતર ત્રિભોવનદાસ મોતીચંદે મહારાજ શ્રી આત્મારામજીની આંખમાંથી મોતીયો કહાડયો. ત્યાર પછી અમદાવાદથી મેસાણે જઇને સંવત ૧૯૪૫ નું ચોમાસુ ત્યાં કર્યું. ત્યાંકલકત્તાની એશિયાટિક સોસાઇટીના ઑનરરી સેક્રેટરી દાક્તર **એ. ઍફ. રૂડૉલ્ફ હોરનલે** પત્રદ્વારાએ મહારાજ શ્રી આત્મારામજીને કેટલાક પ્રશ્નો લખી પૂછયા હતા. તેના જવાબ તેમણે ઘણીજ કુશળતાથી લખી મોકલ્યા. તેથી તે સાહેબ ઘણા ખુશી થયા. અને મહારાજશ્રીનો ઉપકાર માન્યો. ચોમાસા બાદ મેસાણેથી નીકળીને તારંગાજીની યાત્રા કરી પાલણપુર પધાર્યા. ત્યાં સાત જણાએ તેમની પાસેથી દિક્ષા લીધી. પાલણપુરથી આબુજી, સીરોહી, અને પાલી થઇ જોધપુર પધાર્યા. અને સંવત ૧૯૪૬ નું ચોમાસું તેમણે જોધપુરમાં કર્યું. ત્યાં તેમને યુરોપમાં છપાવેલું ઋગ્વેદનું પુસ્તક દાકતર એ. એફ. રૂડૉલ્ફ હોરનલની ભલામણથી સરકારે આબુના પોલિટિકલ એજંટ સાહેબની મારફતે ભેટ દાખલ આપ્યું. જોધપુરથી ચોમાસા બાદ મુનિ શ્રી આત્મારામજી અ-

જમેર, જયપુર, અને અલવર થઇ દિલ્હી પધાર્યાં. ત્યાં પોતાને રત્ન સમાન શિષ્ય શ્રીહર્ષવિજયજી સ્વર્ગવાસી થયા. પછી દીલ્હિથી અંબાલા અને લુધીયાને થઇ માલેરકોટલે પધાર્યા. સંવત ૧૯૪૭ નું ચોમાસું માલેરકોટલે કર્યું. ત્યાથી ચોમાસા બાદ રાયકાકોટ, જીગરાંવા, અને જીરે થઇ અમૃતસર પધાર્યા. ત્યાંના શ્રાવકોએ નવીન જીન મંદીર બનાવ્યું હતું. તેની પ્રતિષ્ટા કરી. અને તે નિર્વિઘ્ને પાર પડી. તે વખતે વડોદરાવાળા શેઠ ગોકળભાઇ તથા શેઠ ન્હાનાભાઇ વગેરેને તેડાવ્યા હતા. સુરતના ચોમાસામાં મહારાજ શ્રીએ **"જૈનમત વૃક્ષ"** બનાવ્યું હતું. તે ભીમસિંહ માણેકચંદે છપાવ્યું હતું. પણ તે અશુદ્ધ હોવાથી ફરીને પરિશ્રમ કરી શુદ્ધ તૈયાર કર્યું, જે હાલમાં મુંબઇમાં મી. વીરચંદ રાઘવજી ગાંધી બી. એ. ની પાસે છે. અને તે થોડા સમયમાં છપાઇ પ્રસિદ્ધ થવાનો સંભવ છે. સંવત ૧૯૪૮ નું ચોમાસુ મહારાજ શ્રીએ પટ્ટીમાં કર્યું. ત્યાં ઘણાક સાધુઓની પ્રાર્થનાથી તેમણે "ચતુર્થ સ્તુતિ નિર્ણય ભાગ બીજો" બનાવ્યો. ત્યાંથી ચોમાસા બાદ મહારાજ શ્રી આત્મારામજી જીરે પધાર્યા. ત્યાં તેમણે નવીન જીન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. જીરેથી નીકોદર અને જાલંધર

થઇને હુંશીયારપુર પધાર્યા. ત્યાં પણ નવીન જીન મં-
દિરની પ્રતિષ્ટા પૂર્વોક્ત શ્રાવકોના હાથે કરાવી.સંવત
૧૯૪૮ નું ચોમાસુ તેમણે હુશિયારપુરમાં કર્યું. ત્યાંથી
ચોમાસા બાદ તેઓ વેરોવાલ પધાર્યા. ત્યાં તેમને
મુંબઇની **"જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇન્ડિયા"**
ની મારફતે ચીકાગોનો પત્ર મળ્યો. તેમાં ચીકાગોમાં
ભરાવાના **વિશ્વ પ્રદર્શન** વખતે દેશ પરદેશના ધર્મ
ગુરૂઓનો જે મોટો મેળાવડો ત્યાં થવાનો હતો. તેમાં
બિરાજવાને તેમને આમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું.
પરંતુ પોતાની સાધુવૃતિને ખલેલ પહોચે તેથી ત્યાં
નહિ જઇ શકવાથી તેમણે ચીકાગોના કાગળની નં-
કલ, તથા તેમણે મંગાવેલો સંક્ષેપ જન્મ હેવાલ અને
પોતાની છબી વગેરે મુંબઇ મોકલાવી આપ્યાં. તે-
થી સંઘે સભા કરી **"મી. વીરચંદ રાઘવજી ગાં-
ધી બી. એ."** ને જૈન ધર્મના પ્રતિનિધિ તરી-
કે ચીકાગો મોકલવાનો ઠરાવ કર્યો. એ વેળાએ મ-
હારાજ શ્રીનો મુકામ વેરોવાલથી ઝંડીઆલે થઇ અ-
મૃતસરમાં થયો હતો. ત્યાં **મી. વીરચંદ રાઘવ-
જી**એ જઇને તેમને વિનંતિ કરી કે, મને ચીકાગો
જવાની સંઘે આજ્ઞા કરી છે, તેથી હું ત્યાં જવાને
તૈયાર થયો છું. માટે મને મદદ તરીકે થોડાક નિ-

આપવાની કૃપા કરો. તે ઉપરથી મહા-
। એક મહિના સુધી પરિશ્રમ લેઇને એક
ન તૈયાર કરી આપ્યો હતો. તે નિબંધ હાલ
મ. વીરચંદ રાઘવજી પાસે છે. તેને છપાવી પ્રગટ
કર..નો કેટલાક જણનો વિચાર છે.

મહારાજ શ્રી આત્મારામજી અમૃતસરથી પાછા ઝંડીઆલે પધાર્યા, અને સંવત ૧૯૫૦ નું ચોમાસુ ત્યાંજ કર્યું. ત્યાં ચોમાસા બાદ પણ ઘુંટણના દરદને લીધે કેટલીક મુદત રહેવું પડયું. પછી પટ્ટી થઇ જીરે પધાર્યા. સંવત ૧૯૫૧ નું ચોમાસુ જીરે કર્યું. પટ્ટીથી એક નવીન ગ્રંથ લખવાનો પ્રારંભ કર્યો હતો, તે ગ્રંથ અહિં પૂર્ણ કર્યો. અને તેનું નામ "**તત્ત્વ નિર્ણય પ્રાસાદ**" રાખ્યું. આ નવીન ગ્રંથ પૂર્ણ કર્યા બાદ મહારાજ શ્રીએ મહાભારતની આદ્યોપાંત સ્વાધ્યાય કરી. ઋગ્વેદ આદિ ચારે વેદોની સ્વાધ્યાય તો પ્રથમ તેમણે કરી લીધી હતી. તેમ બ્રાહ્મણ ભાગોની પણ (જેટલા છાપેલા મળ્યા તેટલાની) સ્વાધ્યાય કરી હતી. હવે પુરાણોની સ્વાધ્યાય કરવાની ઇચ્છા થવાથી મહાભારત, વિશ્ણુ પુરાણ, શિવપુરાણ, માર્કંડેય પુરાણ, મત્સ્ય પુરાણ, ભાગવત પુરાણ, પારાસર સ્મૃતિ, અને બ્રહ્મવૈવર્ત્ત પુરાણ, ઇત્યાદિ

ગ્રંથો મંગાવી તેમાંના કેટલાકની સ્વાધ્યાય
છે. અને બાકીની પણ કરવાની તેઓ ઇ
છે. ચોમાસા બાદ જીરેથી તેઓ પટ્ટી પધાર્યા. ગુ
જરાતમાંથી મોકલાવેલ સ્ફાટિક પ્રતિમા તથા પં
દેશની પ્રતિમા મળીને ૫૦ પ્રતિમાઓની અંજન
લાકા કરી. એ ક્રિયા કરાવવા માટે ગુજરાતમાંથી પૂ
ર્વોક્ત શ્રાવક ગૃહસ્થો આવ્યા હતા. પટ્ટીથી તેઓ
અંબાલાના શ્રાવકોના આગ્રહથી ત્યાં પધાર્યા. અને
સંવત ૧૯૫૨ નું ચોમાસુ અંબાલામાં કર્યું. એ ચો-
માસા પહેલાં જુનાગઢના દાક્તર ત્રિભોવનદાસે આવીને
મહારાજની બીજી આંખનો મોતીયો કહાડયો હતો.

એ રીતે મહારાજ શ્રી આત્મારામજીનું આજ
સુધીનું જીવન ચરિત્ર અમે માત્ર સંક્ષેપમાં વર્ણવ્યું છે.
તે ઉપરથી જણાશે કે, એ મહાત્મા પુરૂષે વિદ્યાની
પ્રાપ્તી, ધર્મ શોધન, અને જૈન ધર્મના ઉદ્ધારને માટે
કેટલો બધો પરિશ્રમ વેઠયો છે. અને તેમાં અંતે કેવો
જય મેળવ્યો છે. આવા મહાત્મા પુરૂષને ધન્ય છે!
આ દેશનાં સર્વ ક્ષેત્રોમાં મળીને મહારાજ શ્રીના શુ-
મારે ૧૦ હજાર શ્રાવકો કહેવાય છે, તેમજ તેમણે
ઘણે સ્થળે નવાં જૈન મંદિરો સ્થાપિ તેની પ્રતિષ્ઠાઓ
કરાવી છે, એજ તેમના અપૂર્વ જયની નિશાની છે.

સમાપ્ત.